

מבט על, גיליון 933, 28 במאי 2017

בחירת רוחאני לנשיאות באיראן – מסר של הציבור למנהיג העליון

סימה שיין, רז צימט ואנה כתרן

בשלב ראשון נראה כי ניצחונו של רוחאני בבחירות לנשיאות באיראן לא ישנה את פניה של המדינה, והמנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, השולט במוקדי הכוח המרכזיים, ימשיך להכתיב את סדר היום בסוגיות חוץ וביטחון. מבחינת ישראל, המשמעות היא שבסוגיות הרלבנטיות לה ישירות, כגון המשך פיתוח תכניות הטק"ק, המשך הסיוע למשטר הסורי, לחזבאללה, לחמאס והג'האד האסלאמי הפלסטיני, לא צפוי שינוי מיד. בנוסף, על ישראל לקחת בחשבון שהשלכות של עימות מחריף בין ארצות הברית לאיראן, בין היתר סביב סוגיית הסכם הגרעין, עלולות לבוא לידי ביטוי בהתנהלותה של איראן במזרח התיכון באופן שישליך, ולא בהכרח לטובה, על אינטרסים ביטחוניים שלה.

הבחירות לנשיאות באיראן הבטיחו לנשיא המכהן, חסן רוחאני, תקופת כהונה שנייה אחרי שזכה בהן (בכ-57 אחוזים) ובהפרש גדול ממתחרהו, נציג המחנה השמרני, אברהים ראיסי (כ-38 אחוזי תמיכה).

שתי תופעות ראויות לתשומת לב בהקשר זה: האחת היא אחוז ההצבעה הפעם היה גבוה מאשר בעבר (71.4 אחוזים). עובדה זו שיקפה התגייסות של המחנות הפרגמטי והרפורמיסטי להבטיח את ניצחונו של המתון מבין המועמדים. השנייה הייתה ניצחונו של רוחאני ב-23 מחוזות מתוך 31, ובפרט במחוזות המרכזיים המזוהים מסורתית עם המחנה הרפורמיסטי, שעיר הבירה טהראן היא הבולטת ביניהם. כן ניצח רוחאני במחוזות הפריפריאליים, שתושביהם הם מיעוטים אתניים, דוגמת בלוציסטאן וכורדיסטאן. באזורים אלה זכה רוחאני ביותר מ-65 אחוזים מהקולות.

ראיסי, לעומת זאת, זכה לניצחון משמעותי רק במחוז ח'וראסאן רזוי, שבירתו משהד היא מקום מושבו, ובקום - מעוזם של אנשי הדת. בשישה המחוזות האחרים, שבהם זכה ראיסי, ניצחונו לא היה בפער משמעותי. גם בבחירות למועצות המקומיות שהתקיימו במקביל נרשם ניצחון סוחף לרפורמיסטים, שניצחו בכל הערים המרכזיות, ובכללן משהד. בטהראן זכו הרפורמיסטים, ובכללם שש נשים, בכל 21 המושבים.

הבחירות לנשיאות היו במובן מסוים משאל עם על אודות המשך דרכה של הרפובליקה האסלאמית: סגירות מול פתיחות, שמרנות מול פרגמטיות. ניצחונו הסוחף של רוחאני מהווה הבעת אמון ברורה וחד-משמעית מצד אזרחי איראן בנשיא המכהן. חרף האכזבה מהישגיו המוגבלים, בייחוד בכל הנוגע לחירויות הפרט ולשיפור המצב הכלכלי, הוא עדיין זוכה לתמיכה ציבורית רחבה בעיקר בקרב מעמד הביניים העירוני המשכיל, צעירים, נשים ומיעוטים אתניים-לשוניים.

במוקד הבחירות עמד מבחינת הציבור הנושא הכלכלי, בדגש על האבטלה הגבוהה, בעיקר בקרב צעירים משכילים. שני המועמדים עסקו בסוגיה בהרחבה, אך בעוד ראסי חזר על הבטחות פופוליסטיות להגדלת התמיכה הממשלתית בציבור - מדיניות שאומצה על-ידי הנשיא לשעבר אחמדינז'אד ופגעה קשות במצב הכלכלי, רוחאני הציג סדר יום שכלל פתיחת המשק להשקעות מבחוץ, שיפור תפקודה של המערכת הבנקאית שהחלה מתאימה עצמה לדרישות הקהילה הבינלאומית, וצמצום מעורבות של משמרות המהפכה בכל תחומי הכלכלה.

מעל מערכת הבחירות ריחפה כל העת סוגיית הסכם הגרעין המזוהה עם רוחאני, שתמך בהשגתו עוד כמועמד בבחירות הקודמות שנערכו ב-2013. בעוד המחנה השמרני שב ותקף את רוחאני, הן על הישגיו הכלכליים הזעומים של ההסכם והן על הוויתורים הכבדים מדי לטעמו, שעשתה איראן כדי לסכמו, רוחאני הדגיש את מעמדה הבינלאומי המשופר של איראן, את נתוני המקור המשתפרים של הכלכלה ואת הצלחתו בהסרת האיומים על הביטחון הלאומי של איראן. גם בסוגיה זו, המסר הברור של הציבור היה תמיכה בדרכו של רוחאני ורצון בהמשך שיתוף הפעולה עם המערב והזירה הבינלאומית כולה, כחלק מתהליך השיפור הכלכלי.

תבוסתו של ראסי חשובה לא פחות מניצחונו של רוחאני. התמודדותו של איש הדת השמרני בבחירות לנשיאות הייתה בבחינת הימור פוליטי עבורו. בשנה האחרונה עלה שמו של ראסי כאחד המועמדים האפשריים לרשת בבוא היום את המנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, שמצבו הבריאותי הורע בשנים האחרונות. אולם, התמיכה הפומבית לה זכה מצד הממסד הדתי, וככל הנראה גם ממשמרות המהפכה, לא סייעו לו לזכות בתמיכת הציבור הרחב. יש להניח כי גם עברו מעורר המחלוקת של ראסי ברשות השופטת, במיוחד כסגן התובע הכללי של טהראן בזמן ההוצאות ההמוניות להורג של אסירים פוליטיים בשנת 1988, שיחק תפקיד בהתנגדות שעורר בקרב חלקים מהציבור.

כישלונו של ראסי אינו מסתכם רק במישור האישי, אלא משקף מגמה עמוקה יותר המתרחשת בחברה האיראנית, והיא התרחקותו המתמשכת של הציבור מערכי המהפכה וכמיהתו לסיכוי לשינוי מבית. זה מספר שנים גדל הניכור בין חלקים רחבים של האוכלוסייה האיראנית לבין המדיניות המוכתבת על ידי המנהיג העליון ומיושמת על ידי הממסד הדתי ומשמרות המהפכה. מדובר הן בביקורת בכל הנוגע להקצאת משאבים לגורמים חיצוניים, כמו סוריה, חזבאללה וגורמים פלסטיניים, כחלק מהתפיסה של יישום עקרונות ייצוא המהפכה, במקום להשקיע בשיפור מצבם הכלכלי של אזרחי המדינה; והן בדרישה ליתר פתיחות מול המערב, לשילוב נשים ומיעוטים אתניים ודתיים במערכת הציבורית ובתחום חופש הביטוי, בדרישה להסרת המגבלות המוטלות על רשתות חברתיות. דרישות אלה מהוות למעשה קריאת תיגר ברורה על מדיניות המשטר ומיליון עלול לכרסם בכוחם של גורמי הכוח בממסד.

בפנייה לציבור שבחר בו הדגיש רוחאני, במסיבת העיתונאים הראשונה שקיים עם היוודע ניצחונו, את השיפור שחל בתקופת כהונתו הראשונה במעמד האישה ובתחומי התרבות. אולם, מבחנו המרכזי יהיה מידת השיפור הכלכלי שיצליח להביא לחיי האזרחים. אם ייכשל בכך, עלול הכישלון להעמיק עוד את הפער בין הציבור למוסדות המשטר, לייצר משבר ציפיות ואף להביא לחידוש המחאה הציבורית.

אין ספק כי אחוזי התמיכה הגבוהים ברוחאני, שאמנם איננו רפורמיסט מובהק בעמדותיו אך זכה בתמיכת המחנה הרפורמיסטי והוא מזוהה כאופציה הפרגמטית יותר, דורשים מבכירי המשטר לערוך חשבון נפש בנוגע לתמיכת הציבור בערכי המהפכה בכלל ובמשטר בפרט. המנהיג העליון מצדו מפגין הבנה למגמות הרווחת בציבור, וגם אם הן מטרידות אותו הוא מעריך שמאבק נגדן עלול לעורר מחאה ציבורית נוסח זו שפרצה באיראן ב-2009. לכן הוא נמנע מכל התערבות בניסיון לשנות את תוצאות הבחירות. הציבור האיראני מצדו משתתף כרגע במשחק הפוליטי, אינו חורג מגבולותיו המוגדרים היטב על ידי צמרת המשטר ואינו מוכן, לעת עתה, ליטול סיכונים משמעותיים בניסיון לשנות את המשטר. בהתנהלותו זו הוא תורם למערכת המשטר הקיימת, ובמידה מסוימת אף משמר אותה. גם אם אין ערובה שמצב זה יימשך לאורך זמן, הרי מערכת הבחירות האחרונה עשויה לספק עדות לכך שלא רק המשטר, אלא גם רבים מאזרחי איראן, מעדיפים בשלב זה יציבות על פני תהפוכות פוליטיות.

בטווח הרחוק יותר, לתוצאות הבחירות עשויות להיות השלכות חשובות על הזירה הפנימית באיראן. מוקדם עדיין להעריך עד כמה כישלוננו של ראסי בבחירות יפגע בסיכויי להתמודד בעתיד על תפקיד המנהיג העליון, במאבק הירושה הצפוי לאחר מותו של ח'אמנהאי. לפי שעה, נראה כי תקוות תומכיו שהתמודדותו בבחירות תשמש עבורו מקפצה משמעותית במאבק הירושה נגוזו. רוחאני מצדו שיפר את סיכויי להיות מתמודד חזק, בעיקר אם החילופים יתרחשו במהלך תקופת כהונתו כנשיא, בארבע השנים הקרובות.

בשלב ראשון נראה כי הבחירות לא ישנו את פניה של איראן והמנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, השולט במוקדי הכוח המרכזיים, ימשיך להכתיב את סדר היום בסוגיות חוץ וביטחון. מבחינת ישראל, המשמעות היא שבסוגיות הרלבנטיות הישירות, כגון המשך פיתוח תכניות הטק"ק, המשך הסיוע למשטר הסורי, לחזבאללה, לחמאס והג'יהאד האסלאמי הפלסטיני, לא צפוי שינוי מיד. במסיבת העיתונאים הראשונה שקיים לאחר בחירתו (22 במאי) נקט רוחאני קו של עוצמה מצד אחד ("בכל פעם שיהיה צורך בניסוי טילים, נעשה זאת"), אך נמנע מהתלהמות. כן הדגיש רוחאני שארצו מעוניינת ביחסים קרובים עם מדינות האזור, בתגובה להתקפות שנשמעו מצד ערב הסעודית במהלך ביקור נשיא ארצות הברית בריאד. הוא חזר והדגיש שאיראן לא תהיה הראשונה להפר את הסכם הגרעין, הציג תמיכה בסוריה אך הדגיש כי הפתרון צריך להיות מדיני וכי איראן שותפה לטורקיה ורוסיה בעשייה זו. בנוסף, רוחאני לא שלל דיאלוג עם ארצות הברית, אך הבהיר, ככל הנראה בתגובה לביקורת על הסכם הגרעין, שהשמיע מזכיר המדינה האמריקאי, רקס טילרסון, כי נדרש לראות את כיווני הממשל החדש.

ואכן, משתנה מרכזי וחשוב בהקשר זה יהיה המדיניות שינקוט ממשל טראמפ מול איראן. הערכה מחדש שמתנהלת בעת הנוכחית בממשל טרם הבשילה למדיניות אופרטיבית, ובשלב זה עיקר המאמץ הוא ברטוריקה מתלהמת נגד איראן, כפי שהושמעה במהלך ביקור הנשיא טראמפ בערב הסעודית וב ישראל. אולם, כבר בימים אלה החלו גורמים בקונגרס לקדם שימועים לקראת גיבוש החלטת סנקציות בתחומים שאינם גרעין, שעשויה להיות להם תרומה רבה להחרפת המתיחות בין איראן לארצות הברית. בהיבט זה, הברכות לרוחאני על בחירתו מאת נציבת החוץ של האיחוד האירופי, פדריקה מוגריני, כמו גם של נשיא צרפת החדש, עמנואל מקרון, משקפת את תמיכתם בשימור הסכם הגרעין ובשתוף הפעולה הכלכלי שנפתח בעקבותיו עם איראן. במצב זה יתקשה ממשל טראמפ לצאת נגד ההסכם.

ממשלת ישראל, הקרובה בעמדותיה אשר להסכם הגרעין לאלה של ארצות הברית, עשויה למצוא עצמה בעמדה מנוגדת לזו של מרבית מדינות אירופה, לרוסיה ולסין. עם זאת, על ישראל לקחת בחשבון, כי ההשלכות של עימות מחריף בין ארצות הברית לאיראן עלולות לבוא לידי ביטוי בהתנהלותה של איראן במזרח התיכון, באופן שישליך, ולא בהכרח לטובה, על אינטרסים ביטחוניים שלה.